

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83927,Tyzenhauz-Tyzenhaus-Antoni.html>
2021-12-09, 10:41

Tyzenhauz (Tyzenhaus) Antoni

TYZENHAUZ (Tyzenhaus) Antoni (1733 – 31 III 1785, Warszawa), działacz polityczny i gospodarczy, organizator przemysłu. Syn Benedykta, starosty szmeltyńskiego, i Apolonii z Biegańskich.

Kształcił się u jezuitów w Wilnie. Przebywał na dworze M.F. Czartoryskiego w Wołczynie. Karierę urzędniczą zawdzięczał poznanemu wówczas Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu. Mianowany przez M. Massalskiego podstarościm grodzieńskim, a przez M. Ogińskiego pułkownikiem chorągwi petyhorskiej. W 1761 był posłem na sejm jako pisarz wielki litewski, a na sejmie konwokacyjnym wszedł w skład deputacji do spisywania paktów konwentów i Komisji Skarbowej. W 1764 otrzymał godność koniuszego litewskiego (na sejmie koronacyjnym), a w 1765 podskarbiego nadwornego litewskiego i starostwo grodzieńskie. Został także królewskim administratorem ekonomii grodzieńskiej, mohylewskiej i szawelskiej. Pracę rozpoczął od pomiaru powierzonych jego opiece dóbr.

W latach 1765–80 rozwinął działalność gospodarczą, zakładając manufaktury zatrudniające ponad 3 tys. osób. Od 1766 zmierzał do intensyfikacji uprawy lnu i stworzenia przemysłu lnianego. Doprowadził do powstania w Grodnie i okolicach (Horodnicy i Łosośnie) 14 manufaktur, a wśród nich: sukna i płótna, jedwabną, pończoch, koronek, kapeluszy, świec i farbiarnię. Projektował także (1770) uruchomienie innych zakładów wytwarzających narzędzia rolnicze, broń oraz szlifiernię. W Rudzie k. Brześcia n. Bugiem oraz w majątkach Mohylew i Szawle założył 8 manufaktur: wytwórnię sukna, tartak, młyny, folusz garbarski, hutę żelaza, szlifiernię, w których zostało zatrudnionych ok. 1300 osób. Majątki Mohylew utracił w 1772 w wyniku pierwszego rozbioru Polski. Do zakładanych fabryk sprowadzał fachowców z zagranicy. Dążył do przekształcenia Grodna w

stolicę Litwy. Umieścił tam trybunał główny litewski i komisję skarbową, założył Królewską Szkołę Lekarską (przeniesioną w 1787 do Wilna), a także Korpus Kadetów (odpowiednik warszawskiej Szkoły Rycerskiej) oraz teatr, balet i drukarnię. Organizował także szkoły: mierniczą, rachmistrzowską, budowlaną i weterynarii. Założył „Gazetę Grodzieńską”, która ukazywała się w latach 1776–80.

Wszystkie zrealizowane inwestycje nie przyniosły planowanych zysków ze względu na brak zaplecza surowcowego oraz duże odległości dzielące producentów od rynku zbytu. Ich wytwory były głównie luksusowe, ale potencjalni ich bardzo zamożni nabywcy woleli kupować oryginalne wyroby zagraniczne, a dla innych były zbyt kosztowne. Dochodziło także, w wyniku zwiększonych obciążeń folwarków (powrót do pańszczyzny zamiast oczynszowania), do wystąpień chłopskich na Żmudzi i w Szawlach (1769). Nieprzemyślane inwestycje doprowadziły z biegiem czasu do znacznego deficytu. Pod naciskiem nieprzychylnych stronnictw magnaterii T. został w 1780 pozbawiony stanowiska, a utworzone przedsiębiorstwa zlikwidowano. Odsunięty od zarządu ekonomii, ostatnie lata spędził w ubóstwie. W 1784 na sejmie w Grodnie został ułaskawiony (kilka miesięcy przed śmiercią). Nakazano także wypłatę zaległych mu apanaży.

T. próbował też zaprowadzić racjonalną gospodarkę leśną, m.in. planowy wyrąb, ochrony lasów, właściwe spożytkowanie drewna, uspławnianie rzek z myślą o jego spławie na sprzedaż w portach nadbałtyckich.

SBTP (J. Witkowski); SPPT (B. Orłowski).

A. Jezierski: *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa, 2003; S. Kościałkowski: *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, Londyn 1970; W. Kula: *Szkice o manufakturach*, t. 1, Warszawa 1956, s. 309–448.

Andrzej J. Wójcik

[Następny](#)